

МЕДІАОСВІТНІ РЕСУРСИ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИMEDIA-EDUCATIONAL RESOURCES OF MODERN TEXTBOOK
ON UKRAINIAN LITERATURE

У статті розглянуто проблему реалізації культурологічного підходу у шкільних підручниках української літератури засобами медіаосвітніх ресурсів. Проаналізовано рекомендовані МОН України підручники української літератури для 10 класу (рівень стандарту) у контексті завдання зазначеної проблеми. Доведено, що впровадження інформаційних і комунікаційних технологій у літературній освіті сприятиме підвищенню медіаграмотності старшокласників, розвитку культури спілкування з медіа, формуванню комунікативних здібностей, критичного мислення, вміння повноцінно сприймати та інтерпретувати медіа-дискурс. З'ясовано, що завдання і завдання чинних підручників спрямовані на підвищення рівня медіакультури особистості. Акцентовано на доцільності застосування медіаосвітніх ресурсів у шкільних підручниках української літератури як дієвих засобів реалізації культурологічного підходу до вивчення літератури у профільній школі.

Ключові слова: українська література, культурологічний підхід, шкільний підручник, мистецький контекст, медіакультура, медіаосвіта, медіаосвітні ресурси.

В статье рассмотрена проблема реализации культурологического подхода в школьных учебниках украинской литературы посредством медиаобразовательных ресурсов. Проанализированы рекомендованные МОН Украины учебники украинской литературы для 10 класса (уровень стандарта) в контексте исследуемой проблемы. Доказано, что внедрение информационных и коммуникативных технологий в литературное образование способствует повышению медиаграмотности старшеклассников, развитию культуры общения с медиа, формированию коммуникативных способностей, критического мышления, умения полно-

ценно воспринимать и интерпретировать медиа-дискурс. Определено, что вопросы и задания действующих учебников направлены на повышение уровня медиакультуры личности. Сделан акцент на важности использования медиаобразовательных ресурсов в школьных учебниках украинской литературы как действующих способов реализации культурологического подхода к изучению литературы в профильной школе.
Ключевые слова: украинская литература, культурологический подход, школьный учебник, искусствоведческий контекст, медиакультура, медиаобразование, медиаобразовательные ресурсы.

The article is devoted to the problem of cultural approach realisation in school textbooks of Ukrainian literature by means of media-educational resources. The Ukrainian literature textbooks for Grade 10 (standard level) recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine are analyzed in the context of the task of this problem. It is proved that the introduction of information and communication technologies in literary education will promote the media literacy of senior pupils, the development of the culture of communication with the media, the formation of communicative abilities and critical thinking, the skill to perceive and interpret the media discourse. It is revealed that the questions and tasks of the current textbooks are aimed at further improvement of person's media-cultural level. The emphasis is placed on the expediency of media resources using in school textbooks of Ukrainian literature as effective means of realisation of the cultural approach to the study of Literature in a profile school.

Key words: Ukrainian literature, cultural approach, school textbook, art context, media-culture, media-education, media-educational resources.

УДК 37.091.33-028.23:
373.5.016:821.161.2.09
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-1.44>

Гоголь Н.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Вивчення української літератури у профільній школі спрямоване на розвиток загальної освіченості учнів, ознайомлення їх із найвизначнішими взірцями української народної творчості та художньої літератури, осягнення літератури як мистецтва слова, формування усвідомленого ставлення до читання, розвитку художнього смаку, креативності, творчого мислення, естетичних здібностей, емоційно-ціннісного ставлення до сприйнятого і до навколишньої дійсності. Формуванню в учнів цих якостей на уроках української літератури сприятимуть використані методично продумані вчителем медіа-технології.

В умовах сучасного інформаційного простору особливої актуальності набуває проблема розроблення і впровадження таких засобів, форм і методів навчання, що прискорюють темп і забезпечують якість навчання. На думку С. Жили, нині

«гострої актуальності набула проблема комплексного застосування технічних, аудіовізуальних засобів навчання, творів суміжних мистецтв у практиці вивчення літератури... Технічні засоби навчання відкривають необмежені можливості для проведення уроків літератури і позакласних занять на високому рівні. З метою ефективного їх залучення важливо не стільки мати різноманітні посібники, скільки раціонально їх використовувати в системі занять з літератури» [2, с. 179]. Аналіз наукових розвідок провідних учених-методистів, досвіду роботи творчих учителів-словесників засвідчує, що одним зі шляхів підвищення якості шкільної літературної освіти є використання сучасних видів наочності.

Нині використання сучасних медіаосвітніх ресурсів на уроках літератури сприятиме реалізації освітніх завдань, спрямованих на отримання учнями знань про специфіку літератури як виду

мистецтва, розвиток умінь та емоційно-ціннісного ставлення до літературного твору у культурологічному контексті, формування творчих здібностей старшокласників, виховання у них культури спілкування з творами суміжних видів мистецтв, відтворених у друкованих формах комунікації, кіно, радіо- та телепрограм, мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми культурологічного підходу в освіті присвячені праці І. Балхарової, М. Бастуна, Є. Бондаревської, В. Гури, І. Зязюна, І. Колмолгорової, А. Погодіної, О. Рудницької, В. Сластьоніна, Г. Тарасенко, О. Тюрдьо, Є. Фортунатової та інших.

Питання використання аудіовізуальних засобів в освітньому середовищі у різні роки було предметом наукових розвідок Т. Бабійчук, Т. і Ф. Бугайків, В. Вербицької, В. Волинського, Н. Волошиної, С. Жили, Н. Коржупової, Л. Кулінської, С. Мельничука, Г. Онкович, Є. Пасічника, Л. Погрібної, Л. Чашка та інших.

Дослідження останніх років у галузі медіакультури присвячені інтегрованій медіаосвіті (С. Гудиліна, Т. Жарковська, О. Журін, Л. Зазнобіна, Г. Новикова, К. Тихомирова, І. Фомічова), аудіовізуальній медіаосвіті (О. Баранов, О. Бондаренко, А. Бурнашев, К. Грибанова), розробленню науково-методичних засад організації роботи з технічними засобами навчання (Л. Баженова, М. Духовна, В. Єгоров, М. Жабський, Л. Прессман).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У своїй сукупності ці наукові розвідки цілісно представляють шляхи реалізації проблеми. Водночас подальшого ґрунтовного розгляду потребує актуальна проблема реалізації культурологічного підходу у шкільних підручниках української літератури засобами медіаосвітніх ресурсів.

Мета статті – розкрити дидактико-методичний потенціал підручників української літератури для 10 класу (рівень стандарту, 2018) як дієвого чинника реалізації культурологічного підходу у сучасній шкільній літературній освіті засобами медіа-технологій.

Виклад основного матеріалу. У сучасному інформаційному суспільстві більшість перетворень певним чином пов'язані з медіа-середовищем, упровадженням інформаційних і комунікаційних технологій в освіті. Медіакультура в освітньому процесі виступає дієвим складником інформаційної культури, компонентом творчої діяльності, що сприяє розвитку культури спілкування з медіа, комунікативних здібностей, критичного мислення, вміння повноцінно сприймати та інтерпретувати медіа-дискурс.

У традиційному розумінні медіакультура об'єднує в собі всі види аудіовізуального мистецтва. Медіакультура ми визначаємо як галузь культури, що пов'язана з трансляцією динамічних

образів, поширених завдяки сучасним технічним засобам запису і відтворення зображення і звуку (кіно, телебачення, відео, системи мультимедіа) [1].

Відповідно до завдань Нової української школи нині поширюється практика інтеграції медіаосвітніх елементів у навчальні програми та підручники з різних предметів. У підручнику української літератури для 10 класу (автори – О. Слоньовська, Н. Мафтин, Н. Вівчарик) [4] мистецький контекст подано у рубриці «Мистецькі діалоги». Авторами підручника запропоновано чимало завдань, що націлюють учнів на визначення спільних та відмінних рис, розуміння засобів творення образів у різних видах мистецтва, формують уявлення про взаємозв'язок літературно-мистецьких та культурних явищ.

Творчо-пошуковий характер завдань спонукає дітей працювати самостійно, знаходити необхідну інформацію, узагальнювати, давати оцінку сприйнятому. Наведемо окремі приклади з підручника: «У статті з Вікіпедії, присвяченій опері М. Лисенка «Наталка Полтавка», перегляньте список оперних номерів. Знайдіть у ньому українські народні пісні, які ви вивчали у 9 класі. До якого різновиду вони належать? Твір якого автора ліг в основу пісні Возного в першій дії опери?» [4, с. 31]. Тенденційно завдання і запитання у рубриці «Мистецькі діалоги» налаштовують дітей на розгляд творчості митця крізь призму різних видів мистецтв (наприклад, улюблений музичний твір та картина І. Нечуя-Левицького, інсценізація та екранізація художніх творів письменника тощо).

Цікавими, на наш погляд, є завдання на порівняння репродукцій картин різних художників; музичного твору та мистецького полотна, визначення спільного та відмінного в їхній тематиці; зіставлення подібних образів у літературі та музиці тощо. Наприклад: «Послухайте кантату Д. Січинського «Дніпро реве». Спробуйте провести паралелі між музичним твором і картиною С. Васнецова «Дніпро перед бурею» [4, с. 113]. Пропоновані запитання і завдання сприяють формуванню в учнів умінь орієнтуватися у контексті художньої культури, оперувати необхідними знаннями про багатовимірний простір літературного твору та взаємозв'язки твору красного письменства з музикою.

Цікавим доповненням до рубрики «Мистецькі діалоги» є рубрика «Цікаво знати», у якій автори повідомляють про яскраві факти із життя митців (наприклад, створення С. Людкевич під час Першої світової війни музики до твору «Valse melancolique» О. Кобилянської), пропонують переглянути екранізацію художніх творів письменників (як-от: заплановані прем'єри 3D-мультфільмів у стилі фентезі), прослухати пісні у виконанні сучасних співаків та вокально-інструментальних гуртів на слова українських поетів тощо.

Відповідно до чинної програми автори підручника пропонують учням ознайомитись із музичним мистецтвом, а саме: прослухати «Гімн» («Вічний революціонер») на слова І. Франка та музику С. Людкевича, «Intermezzo» М. Скорика, «Impromptu phantaisie» Ф. Шопена, романс «Слово, чому ти не твердая криця» (музика Я. Степового) тощо. Запитання у підручнику націлюють учнів на розуміння взаємодії словесного і музичного мистецтв, спонукають до «перекодування» мистецтв шляхом літературного опису музичного твору та вербалізації музичних вражень.

Запитання і завдання, пропоновані у підручнику, акцентують на відчуттях внутрішньої єдності теми, образу в музиці, образотворчому мистецтві, літературі, як-от: які картини з твору М. Коцюбинського постають перед вашим внутрішнім зором? Чи вдалося композиторові передати ті самі враження, що і письменникові? тощо. Подібні завдання сприяють поетапному засвоєнню школярами поняття «діалог», формуванню у них умінь власної інтерпретації літературного твору, розвитку художньої уяви, образного мислення, естетичної чутливості.

Кіномистецтво представлено розглядом та аналізом фрагментів кінострічок, знятих за мотивами художніх творів письменників, а також самостійним переглядом художніх фільмів. Автори підручника спонукають старшокласників до вдумливого перегляду та акцентують на відмінностях між художнім твором та його мистецькою інтерпретацією, майстерності втілення митцями змістово-сислової суті художнього твору. Учні вчать аналізувати концепції творчих колективів, які екранізували літературні твори, бачити логічність чи алогічність розвитку авторських думок, розуміти, як народжується мистецький образ у кіно.

Література і театр – нерозривні й взаємопроникні складники національної культури українського народу. Учні запропоновано переглянути театральні постановки в Інтернеті (або побувати у театрі на одній із них), розглянути на сторінках підручника світлина з театральних вистав (мізансцени), балетів, встановити відповідність до окремих епізодів художнього твору, поміркувати над назвами художніх творів та театральних постановок, наприклад: порівняти назву новели В. Винниченка «Момент» із назвою моновистави «Момент кохання», пояснити основну відмінність між ними тощо.

Пропоновані завдання формують у дітей уявлення про мистецтво театру як синтетичне уособлення різних видів мистецтв (художньої літератури, музики, живопису, хореографії тощо), у якому використовуються різноманітні засоби (міміка, пантоміміка, рух, жест, костюм, слово). Усі ці складники в гармонійному поєднанні утворюють цілісну театральну дію – видовищне мистецтво.

Отже, пропоновані підручником для розгляду мистецькі зразки різнобічно ознайомлюють учнів

із багатогранною мистецькою спадщиною як українських, так і зарубіжних митців, формують у старшокласників уміння визначати роль і місце української культури в загальноєвропейському і світовому контекстах, читати художні твори, використовуючи досвід взаємодії з творами різних мистецтв, виховують відкритість до міжкультурної комунікації.

Мистецький контекст у підручнику «Українська література (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти» (автори – Л. Коваленко, Н. Бернадська) представлено рубрикою «Література у колі мистецтв» [3]. Поданий матеріал сприяє формуванню у десятикласників ключових компетентностей та емоційно-ціннісного ставлення, усвідомленню потреби в читанні художніх творів та ознайомленню з іншими видами мистецтва.

Рубрика «Література у колі мистецтв» збагачена культурно-мистецькими традиціями театрального мистецтва та екранної культури (кіномистецтво, мультиплікація). Авторами підручника запропоновано переглянути фільм-виставу «Мартин Боруля», художні фільми за творами українських письменників («Повія», «Украдене щастя», «Тіні забутих предків», «Родина Коцюбинських», «Земля», «Царівна», «Момент» «Камінний хрест», «Гріх» та інші), послухати оперу, переглянути балет чи фільм «Лісова пісня», дізнатися про запланований показ мультиплікаційних фільмів (за мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня») тощо. Пропоновані завдання продукують в учнів розуміння того, що мистецькі інтерпретації за творами письменників є цілком самостійними творчими актами, автори екранізації шукають першоджерелам рівноцінні еквіваленти у царині кінематографічної образності. Учні вчать розуміти трансформацію одного виду мистецтва в інший, визначати специфіку виражальних засобів кіно- і театрального мистецтва та балету, зіставляти й розуміти «мову» різних видів мистецтв.

У підручнику автори передбачили творчо-пошукові завдання, спрямовані на визначення десятикласниками культурно-мистецьких діалогів. Наведемо конкретні приклади: «Розгляньте кілька варіантів афіш до вистави «Кайдашева сім'я» – від народного шоу до трагікомедії. Створіть власні проекти афіш до вистави І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»» [3, с. 47]; «Роздивіться обкладинки видань роману П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», видані у різні роки. Яка з них, на вашу думку, найкраще відображає сутність твору? Розробіть власний варіант дизайну обкладинки» [3, с. 76]; «Зробіть презентацію на тему: «Екранізація творів І. Франка». Зверніть увагу на анімацію. Ознайомте з результатами своєї праці однокласників» [3, с. 120]; «Доберіть матеріали і розкрийте, як у творчості одного з митців (О. Скрибін,

В. Кандинський, О. Богомазов, М. Чюрльоніс та інші) виявлено синтез мистецтв. Представте результати свого пошуку у вигляді інсталяції або будь-якої іншої сучасної оригінальної форми» [3, с. 293].

На формування творчих, креативних здібностей учнів спрямовані завдання рубрики «Ваші літературні проекти». Автори підручника спонукають дітей до створення власних проектних ініціатив, усних і письмових творчих робіт, розвивають у них уміння усвідомлено використовувати здобуті на уроках української літератури знання у нових навчальних та життєвих ситуаціях. Наприклад: «Створіть сценарій документального фільму про Панаса Мирного, зосередившись на колізії між його чиновницькою службою і літературною діяльністю» [3, с. 77]; «Знайдіть записи композиції «Зів'яле листя» І. Франка у виконанні Б. Козака та В. Биструшкіна. Порівняйте виконання поезій. Підготуйте свій диск вибраних поезій «Зів'яле листя». Оформіть обкладинку. Начитайте улюблені поезії. Представте свою роботу у мережі YouTube» [3, с. 138] та інші.

Також у підручнику запропоновано низку творчих завдань, що акцентують на взаємопроникненні літератури і музики. Традиційно учні знаходять в Інтернеті та прослуховують записи пісень на вірші українських поетів у виконанні різних співаків, порівнюють їх та діляться враженнями. Наприклад: «Знайдіть в Інтернеті романси В. Кирейка на вірші І. Франка «Сікстинська мадонна» та «Як почувашь вночі...». Прослухайте їх. Враженнями поділіться з однокласниками» [3, с. 132]; «Знайдіть на каналі YouTube записи пісні «Чого являєшся мені...» на музику К. Данькевича у виконанні Д. Гнатюка або В. Гришка та Р. Квінти. Які враження вони у вас викликали? Яка з версій сподобалась найбільше? Чи можна сучасним авторам вільно поводитись із класичними текстами?» [3, с. 137].

Мистецьке спрямування має рубрика «Літературознавчі координати». Художньо-пізнавальні нариси рубрики ознайомлюють старшокласників із тенденціями розвитку мистецьких напрямів, їх представниками, засобами творення спільних ідей та образів у різних видах мистецтва.

Отже, розвитку культурної компетентності старшокласників у розглянутому підручнику спри-

яють змістове наповнення рубрик «Література в колі мистецтв», «Літературознавчі координати», «Ваші літературні проекти» та система запитань і завдань до них, що формує в учнів усвідомлення української художньої літератури як невід'ємної частини світового мистецтва.

Висновки. Оглядовий аналіз сучасних підручників української літератури для 10 класу дає підстави стверджувати, що їх авторами майстерно дібрано запитання і завдання, спрямовані на організацію самостійної навчальної діяльності десятикласників засобами ресурсів Інтернет-мережі, що сприяє індивідуалізації траєкторії навчання, оскільки кожен учень зможе адресно й оперативно звернутися до інтернет-ресурсів із урахуванням власних потреб і запитів. Посилання на інтернет-джерела, електронні додатки сприяють розвитку креативних, дослідницьких здібностей та інтелекту учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності, диференціації та індивідуалізації процесу навчання, орієнтації в інформаційному середовищі, розвитку вмінь обмінюватися інформацією з електронних ресурсів із використанням сучасних інформаційних технологій.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в аналізі шкільних підручників української літератури для 11 класу на предмет реалізацій культурологічного підходу засобами медіаосвітніх ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гоголь Н.В. Медіаосвітні ресурси як засіб реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті. *Проблеми освіти* : збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип. 91. 270 с. С. 104–108.
2. Жила С.О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : монографія. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2004. 360 с.
3. Коваленко Л.Т. Українська література (рівень стандарту) : підручник для 10 класів закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ Оріон, 2018. 320 с.
4. Слоньовська О.В. Українська література (рівень стандарту) : підручник для 10 класів закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 224 с.